

TÜRKİ-İ BASİT'E YENİ BİR BAKIŞ

Ahmet MERMER*

ÖZET

Türkî-i Basit, Köprülü-zâde Mehmed Fuad'ın 1928 yılında 16. yüzyıl şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Divanını ortaya çıkarmasıyla, bugüne kadar sadece bu şairin divanında görülen bazı şiirlerin başlığında kullanılan bir adlandırmadır. Fuat Köprülü, Türkî-i Basit'in bir akım, bir hareket, bir sanat olduğunu dillendirmiştir. Tatavlı Mahremî ile Edirneli Nazmî'yi Milli edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri olarak kabul etmiştir. Bu makalede, son zamanda yapılan çalışmalar ışığında, bugüne kadar bu konudaki kabul ve ret noktasındaki tartışmalar irdelenerek, Türkî-i Basit'in bir akım olmadığı ve Mahallileşme'nin bir yansıması olduğu görüşü ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkî-Basit, Mahallileşme, Aydınli Visâli, Tatavlı Mahremî, Edirneli Nazmî.

A NEW VIEW TO TÜRKİ-I BASİT

ABSTRACT

Türkî-i Basit (meaning Simple Turkish; later it becomes a designation for "Simplification of Turkish" movement) is a term that Edirneli Nazmî (Nazmî of Edirne), a 16th century poet, used in the titles of his poems in his Divan. This denomination is only seen in this poet's Divan. Köprülü-zade Mehmed Fuad revealed this fact after he found Nazmî's Divan in 1928. Fuat Köprülü claims that Türkî-i Basit is a movement, a tendency and a way of art. He regards Tatavlı Mahremî (Mahremî of Tatavla) and Edirneli Nazmî as the first precursors of national literature movement. In this article after discussing the debates about acceptance or rejection of this issue, it is claimed that Türkî-i Basit is

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü, ahmetmermer@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

not a movement but a reflection of Mahallileşme (Localization). This argument is proved in the light of recent researches.

Key Words: Türki-Basit, Localization, Aydınli Visâli, Tatalı Mahremi, Edirneli Nazmi.

Türki-i basit, Köprülü-zâde Mehmed Fuad'ın 1928 yılında 16. yüzyıl şairlerinden Edirneli Nazmi'nin Divanını ortaya çıkarmasıyla, bugüne kadar sadece bu şairin divanında görülen bazı şiirlerin başlığında kullanılan bir adlandırmadır. Köprülü, bu başlıkları taşıyan şiirleri bir araya getirerek *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri* adıyla yayımlamıştır.

Köprülü, bu eserinde Edirneli Nazmi'den önce yaşamış Tatalı Mahremi'nin Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Basit-Nâme adlı bir eserin sahibi olduğunu belirtmiş, bir iki gazelinden bahsederek şu beytini görmüş,

*Gördüm seğirdür ol ala gözlü geyik gibi
Düşdüm saçı tuzağına bön üveyik gibi*

ve buna dayanarak Mahremi ile yukarıda divanından söz ettiğimiz Edirneli Nazmi'yi Divan edebiyatında Türki-i basit akımının temsilcileri olarak edebiyat dünyasına sunmuştur¹. Bu konuda Köprülü, eserinde;

İşte bu sırada, birdenbire, Mahremi ve Nazmi gibi iki şairin aruz vezni ile, fakat sâde, terkipsiz Türkçe ile ve yabancı kelimelerden imkan nisbetinde uzak olarak şiirler yazmaya kalktıklarını ve buna da Türki-i basit adını verdiklerini görüyoruz. Şimdiye kadar edebiyatımız üzerinde çalışan hiçbir âlimin nedense gözüne çarpmayan bu iki hâdise... Pek muhtemeldir ki, 16. asırda sair bazı şairler daha bu yolda şiirler yazmış olsunlar. Her halde, aynı devire ait olan bu iki hâdise, o aralık sâde dile doğru yeni bir cereyan başladığını bize gösteriyor. Acaba, bu cereyan ne gibi târihi âmillerin tesiriyle doğdu; acaba,

¹ Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s.1-47.

Türkî-i basit ile yazan başka şairler de oldu mu? Bu hareket, edebiyat çevresinde nasıl karşılandı? İşte bir yığın sualler ki, şimdilik elimizde bulunan pek az vesikalarla, bunların açık ve kat'î cevabını vermek mümkün olamıyor...² sözleriyle konunun ne olduğunu ve buna ihtiyatla yaklaşılması gereğini belirtiyorsa da, kendisi Türkî-i basit'in bir akım, bir hareket ve bir sanat olduğunu ifade etmiştir.

Köprülü, ihtiyat ile davranılmasını dile getirmesine rağmen, bir çok araştırmacı ve edebiyat tarihçisi bu âlim hocadan mülhem olarak vesikalara ve irdelemeye tâbi tutmadan bu konu üzerinde aynı düşünceleri devam ettirmişlerdir: 1934 yılında "16. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti" başlığını taşıyan makalede Nihal Atsız, Köprülü'nün bu düşünce ve duygularını paylaşarak bunu dilde milliyet-perverlik cereyanının ortaya çıktığı bir dönem olarak nitelemiştir. Tatavlı Mahremî'nin yukarıdaki beytine benzer, şu beyti,

*Gözlerümdür güzelüm gözünü cân ile seven
Göze göster gözünü gözden irâğ olma igen*

gördüğünü sandığımız 15. asır şairlerinden Aydınlı Visâli'yi de bu cereyanın ilk mümessili saymıştır³. Atsız'dan sonra, Türkî-i basit'i yol ve hareket olarak sayan ve Divan diline karşı bir tepki hareketi olarak değerlendiren Agah Sırrı Levend⁴; Sade Türkçe akımı olarak niteleyen ve akımın tutmamasının sebeplerini dile getiren Hasibe Mazıoğlu⁵; Türkî-i basit'in bir cereyan

² Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s. 28; Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1986, s.281.

³ Nihal Atsız, "Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti", *Orhun Mecmûası*, İstanbul 1934, s.9-16.

⁴ Agah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, s.76-79.

⁵ Hasibe Mazıoğlu, "Divan Edebiyatında Sadeleşme Akımı", *Türk Dili*, C.XIV (1964-1965), s. 607-612.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

olduğunu ve 15. yüzyılın sonunda Visâli ile başladığını dile getiren Faruk Kadri Timurtaş⁶; Edebiyat Tarihinde Türki-i basit Şairleri için ayrı bir başlık açan Nihad Sami Banarlı⁷; Türk Edebiyatında Akımlar başlığı içerisine Türki-i Basit'i zayıf bir tepki olarak kabul eden Ahmet Kabaklı⁸; Dilde Milliyetçilik hareketi olarak niteleyen Mustafa Özkan⁹, Köprülü Hoca'nın düşünceleri dairesinde fikir yürütmeye çalışmışlardır.

Köprülü'nün düşünce ve tekliflerini devam ettirenlerin yanı sıra, bu görüşleri bir yönüyle paylaşmayan Edebiyat tarihçisi Vasfi Mahir Kocatürk, bu konuda şunları söylemiştir¹⁰:

Şairin Türki-i basit ile yazmış olduğu şiirler Türk nazmında yeni bir şey değildir. Nazmî'nin şiirlerinde görülen dil ve edâ, onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllardaki Türk nazım eserlerinde yer almış ve tekâmül ederek Nazmî'nin devrinde Bâki'nin şiiri haline gelmiştir. Şimdi Nazmî'nin onu tekrar yaşatması bir ilerilik, bir millîlik değil, bilakis bir geriliktir. Eğer Nazmî, Türki-i basit ile Bâki'deki âhenk ve edâya eşit şiir yazsaydı edebiyatımızda daha evvel de, zamanında da başka bir örneği bulunmasaydı o zaman işi çok manalı ve değerli olurdu.

Ali Fehmi Karamanlıoğlu da, Türk Dili adlı eserinde bu konuya şöyle bakmıştır¹¹:

Fuad Köprülü'nün "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri" saydığı Tatavralı Mahremî ile Edirneli Nazmî'nin "Türki-i basit" hareketi ve benzerleri, şair

⁶ Faruk Kadri Timurtaş, "Tarih Boyunca Türkçecilik Cereyanı", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 428.

⁷ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987, C.I, s.621; C.II, s. 1188.

⁸ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1973, C.I, s.320.

⁹ Mustafa Özkan, "Edirneli Nazmî ve Türki-i Basit Hareketi", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 1997, S. 5, s. 233-236.

¹⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s.348-349.

¹¹ Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Türk Dili*, İstanbul 1978, s.86-87

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Nâbî'nin şikayetleri, tarihçi Es'ad Efendi'nin düşünceleri sadeleşme yolunda münferit hareketler olmaktan öteye gidemez. Münferit de olsa Türk toplumunda bir sade dil arzusunun varlığını gösteren bu hareketlerin şuurlu bir milliyetçilik veya Türkçecilik düşüncesi ile ortaya atılmış olabileceği söylenemez.

Son devir yabancı Türkologlarından W.G. Andrews,

16. yüzyılda, bildiğimiz iki şair, Edirneli Nazmî ve Tatablalı Mahremî, divan şiiri söz dağarında köklü değişiklikler yapmaya çalıştılar, Farsça-Arapça kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarını kullanma yolunu tuttular... Bu girişim, çoğu zaman, "Türk millî ruhunun" veya "Türk millî dilinin" yabancı bir edebiyat geleneğinin başkaldırısı olarak nitelenir. Türk milliyetçiliğinin 16. yüzyıl bağlamında anakronistik bir kavram olup olmadığı konusunu bir tarafa bırakalım... Bu girişim, hem takipçiler yaratma bakımından hem de divan şiirinin söz dağarının geleneksel akışını değiştirme bakımından başarısız olmuştur, her şeyden önce önem verilmesi gereken konu budur. diyerek bu konuya daha serbest ve farklı yaklaşmaya çalışmıştır. Bu düşüncelerinin yanı sıra Andrews, Edebiyat tarihçilerinden Vasfi Mahir Kocatürk'ün Türkî-i basît konusundaki görüşünü yerinde ve doğru bulmaktadır.¹²

Bütün bu görüşlerden sonra, Türkî-i basîti irdeleyen, eleştiren ve bu konuyu haklı olarak tartışmaya açan üç önemli makale yayımlanmıştır: Bu makalelerden biri Edirneli Nazmî'nin Divanı üzerine doktora yapan Ziya Avşar¹³, diğer iki makalenin sahibi, Edirneli Nazmî'nin Mecmaü'n-nezâir adlı eseri üzerine doktora tezi hazırlayan M. Fatih Köksal'dır. Bunlardan Avşar, makalesinde ve tezinde bu konuyu enine-boyuna sergiledikten sonra, Türkî-i basît'in bir akım olmadığı,

¹² Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İstanbul 2000, s.76-77

¹³ Ziya Avşar, *Edirneli Nazmî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Türkî-i Basît ve Gazeller Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri*, Gazi Ünv. Sos. Bil. Ens., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1988; "Türkî-i Basît'i Yeniden Tartışmak" *Bilig*, 18/Yaz 2001, s.127-141.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

mahallileşmenin bir kolu olduğunu ve Aydınli Visâli'nin bu gruba dahil edilmesinin tevatürden sayılması gereğini dile getirmektedir. Köksal da¹⁴, hem tezinde hem de yazmış olduğu iki makalesinde bu konunun yeniden ele alınıp tartışılması gereğini, bunun bir akım olmadığını, Nazmî'nin orijinal bir şair olduğunu, Divanının tertibinden kullandığı aruz kalıplarına kadar farklılık gösterdiğini, Türkî-i basitin de bu farklılıktan biri sayıldığını ve Şeyh Gâlib'e atfedilen Türkî-i basit başlıklı şiirin ona ait olmasında tereddüdü bulunduğunu ifade etmektedir. Araştırmacının bu tereddüdünde haklılık payı çoktur. Ben de aynı kanaati taşımaktayım.

Buraya kadar yukarıda kabul ve ret noktasındaki araştırmalar, tanıtılmış ve özetlenmeye çalışılmıştır. Tespit noktasında sergilediğimiz çalışmaların çoğunda Türkî-i basit konusu incelenirken hep Batı Türkçesi'nin oluşum devresi olan 13. ve 14. yüzyıllardaki değişimleri ve şairlerin sözleri örnek gösterilmiştir. Bu örnekleme Batı Türkçesinin oluşumunu ve Divan edebiyatı formatında Türkçe söyleyişlerini sergilemedir. Bir başka söyleyişle de Divan edebiyatı geleneğinin başlangıç devresidir. Bir edebî olay hangi yüzyıla ait ise o yüzyılın şartları ve ölçüleri içerisinde değerlendirilirse doğruyu bulmada daha az hata ederiz, sanırım. Bu konuya açıklık getirmek için, o yüzyılların tarihi ve coğrafi sebeplerini Ahmet Bican Ercilasun'un şu tebliğinden alıntı ile izah etmeye çalışalım:¹⁵

...Esasen ilk gelenler göçeri oldukları için Hakaniye denilen edebî dilin kültürünü almamışlar, onu öğrenmemişlerdi. Türkçe olarak bildikleri; yaylakta, kışlakta, ordugahta, günlük hayatta, sadece sözlü olarak

¹⁴ M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî-Mecma'ü'n-nezâir*, Hacettepe Ünv. Sos. Bil. Ens.,(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2001; "Orijinal Bir Şair:Edirneli Nazmî ve Divan'ına Yeni Bakışlar", *Biliş*, 20/Kış 2002,s.101-122; "Edirneli Nazmî'nin Yayınlanmamış Türkî-i Basit Şiirleri" *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde 2004, s.63-82.

¹⁵ Ahmet Bican Ercilasun, "Batı Türkçesi'nin Doğuşu", *Uluslar arası Türk Dili Kongresi* (26 Eylül-3 Ekim 1988), Ankara 1996, s.39-45.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

kullandıkları Oğuz konuşma dili, yani Oğuz ağız idi. Bu dili sadece konuşuyorlar ve destanlarında, halk şiiri türlerinde, ata sözlerinde, masallarında şifahî/sözlü bir edebiyat vasıtası olarak kullanıyorlardı. Ama bu tahsilsiz Oğuzlar, daha elli yıl geçmeden, yeni geldikleri bu topraklarda Orta Doğu'nun en büyük devletini de kurmuşlardı...Türkçenin edebî dil olarak kullanıldığı Kaşgar çok uzakta kalmıştı ve Anadolu'ya gelen ilk Oğuzların Kaşgarla hiç teması olmamıştı. Dolayısıyla onlardan Türkçe eser vermelerini beklememiz haksızlıktır. Aslında Batı'ya gelen Oğuzların hiçbir zaman edebî dilleri olmayabilirdi. Çünkü yazı dili ihtiyaçlarını Farsça ve Arapça ile gideriyorlardı. Fakat böyle olmamış, iki asır sonra yeni bir edebî dil yaratmışlardır. 11. ve 12. yüzyılda niçin Türkçeyi kullanmamışlardır diyerek suçlamak yerine, nasıl oldu da iki asır sonra kendi millî yazı dillerini yarattılar diyerek onları takdir etmek daha doğrudur... İşte bu tarihî, coğrafi, siyasî ve lengüistik şartlar, Azerbaycan ve Anadolu'da yeni bir edebî dilin meydana gelmesine yol açmıştır.

Alıntı yaptığımız tebliğde, ayrıca Batı Türkçesi'nin doğuşu sebepleri bir bir izah edilmiştir. Bu konu ile ilgili Kemal Yavuz da, "XIII.-XVI. Asır Dil Yادigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri" başlıklı tebliğinde bu devir dil yadigarlarını, "Padişahların ve emirlerin isteği ile Türkçe eser verme ve onların kültür faaliyetlerini desteklemeleri, Tamamen Türk olan tebaanın Türkçe yazmaya zorlaması ve öğrenme istekleri, Tarikat büyüklerinin halkı irşad maksadı ile Türkçe yazıp söylemeleri, Türkçe eser vermekle mensubu buldukları millete ilim yönünden hizmet, hayır duâ ile anılma ve unutulmama düşüncesi, Tercüme arzusu yanında, Tatar ve Kırım Türkçesi'ni beğenmeyerek bu şivelerde görülen eserleri Anadolu Türkçesi'ne çevirme gayretleri, Meslek gayreti, Mevzûda çeşitlilik ortaya koyma düşüncesi, İbret için eser yazma ve müelliflerdeki Türkçe şuuru" gibi sebeplere dayandırmıştır. Bu başlıklar altında o devir müelliflerinin görüşleri de sergilenen bu tebliğde araştırmacı,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

“Belki bir buçuk asır sonra başlayacak olan Türkî-i basit cereyanının ilk mübeşşirlerinden olmak Gülşehrî'ye âittir.” düşüncesini ileri sürmüştür.¹⁶

Edebiyat, dille gerçekleştirilen bir sanattır. Bu bakımdan dili edebiyattan, edebiyatı da dilden ayrı düşünmek mümkün değildir. Türk edebiyatındaki incelemelerde/araştırmalarda en belirleyici faktör dil olmuştur. Edebî eserlere bakıldığında edebiyatın gücünü dilden aldığını görürüz. Dolayısıyla edebiyatta dil hem araç hem de esastır. İşte, dili ölçü alan ve Divan edebiyatında görülen hadiselerden biri de Türkî-i basit'tir.

Türkî-i basit, tamamen Türkçe kelimelerden oluşan ve terkipsiz yazılan bir şiir anlayışına dayanmaktadır. Türkî-i basit'in bir akım mı, bir hareket mi olduğunu/olmadığını belirtmeden önce, ortaya çıktığı sahanın özellikleri üzerinde durulması gerekir. Bu da, bizi Türkî-i basit'i inceleme ve değerlendirmeye sevk eder. Bu düşüncemizi ve hareket noktamızı, Suut Kemal, bir eserinde şöyle dile getirmektedir: *Bir sanat eserini, bir sanatkârı, bir sanat grubunu anlamak için bunların mensup oldukları zamanın örf ve adetini, düşünüş tarzını göz önüne getirmelidir. Çünkü insanın fikir mahsülleri de nihayet tabiatın mahsülleri gibi, içinde buldukları muhit ile izah olunur.*¹⁷

Edebiyat dili imgelerle kurulur. Divan şiiri de aynı özelliklere sahiptir. Bu şiir, dar ve seçkin dil öğelerini üstün bir zevk ve dikkatle değerlendirir. Bunun için de, Divan şiirinde aynı öğelerin tekrarı ve benzerliği esastır. Bu edebiyatın şairleri, iyi bir şair olabilmek için, kendinden önceki üstatların yazmış oldukları şiirleri okuyup ezberlemişlerdir. Çağdaşı ve kendinden önceki şairlerin şiirlerini kendilerine örnek almışlardır. Divan edebiyatına mensup şairler, zevk ve anlayışta mevcut konu ve malzemenin dışına çıkma gibi bir lükse sahip değildirlir. Bu şairler, içten gelen/ilhamın yerine

¹⁶ Kemal Yavuz, “XIII.- XVI.asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri” *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1983, İstanbul (Timurtaş Armağanı).

¹⁷ Suut Kemal Yetkin, *Estetik*, İstanbul 1938, s.9.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

dışarıdan alınmış, görülmüş ve getirilmiş bir muhteva geleneğinin hazır unsurlarının oluşturduğu bir şiir söyleme alışkanlığına sahiptirler. Bu edebiyatın şairleri için, geleneğin gösterdiği söyleyişlere ve duyulara uymak esastır.

Divan şiirinde yapı ayrı bir özellik göstermektedir. Türler açısından dinî ve din-dışı konuların; şekil yönünden övgüye dayalı kasideler ve aşk konusunu işleyen gazellerin ve mesnevîlerin kelime kadroları çok farklı olabilmektedir. Divan edebiyatının diğer nazım şekilleri için de bu farklılık geçerlidir. İster istemez Divan edebiyatının şiir dili, Nihad Sami Banarlı'nın da dediği gibi¹⁸ iki türdür: Bir divanda yabancı kelimesi bol şiirlerin yanında, sade yazılmış şiirler de az değildir. Bu konuda Fuzûlî, bir kıt'asında¹⁹ şöyle demiştir:

*Gazel de ki meşhûr-ı devrân ola
Okumak da yazmak da âsân ola*

Divan şiirindeki bu sadeliğin, şairden şaire, eserden esere değiştiği de bir gerçek idi.

Divan edebiyatının dili, Batı türkçesi'nin başlangıcı sayılan Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi'dir. Türkçe'nin bu devresinde Arapça ve Farsça'dan çeşitli kelimeler girmiştir. Bir dilin günlük, ilmî ve edebî yönleri vardır. Bu çeşitlemeden burada bizi ilgilendiren edebî/şiir dilidir. Divan edebiyatının şiir sahasında sanıldığı kadar çok yabancı kelime

¹⁸ "Biri, şairlerin, İslâm felsefesi, hikmet, tasavvuf, mitoloji, kimya, astronomiyi çok iyi bildikleri, diğer İslâmî ilimlerle zengin İslâm medeniyeti ve kültürüyle söyledikleri, kültür ve tefekkür şiirlerinde kullandıkları lisan. Bu dil, pek tabii olarak İslâm metninin ortak kültür lisanından almış kelime ve terimlerle yüklüdür. Tıpkı, asırlarca ve bugün hâlâ, ilim eserlerini Latince veya Latince'den alınmış kelime ve terimlerle yazan Avrupalıların kullandıkları dil gibi.

İkinci dil, yine umumiyetle aşk şiirlerinde ve aşk hikayelerinde rastlanılan, sade, külfetsiz, samimi ve bazen öztürkçe denebilecek safıkta bazen tamamıyla öztürkçe mısralarla söylenen şiirlerde görülüyor". Nihad Sâmi Banarlı, "Nasıl Aldatıyorlar", *Türkçenin Sırları*, İstanbul 1972, s.169.

¹⁹ Fuzûlî, *Türkçe Divan*, haz. Kenan Akyüz vd., Ankara 1958.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

kullanılmamıştır. Çünkü bu edebiyatın bir özelliği de, kelime dağarcığının sınırlı olmasıdır. Az sayıdaki kelimelerle çok şeyi ifade etme, bu edebiyata mensup şairlerin temel özelliğidir. Bu edebiyatta düşünce, hayal ve tasavvurlar ne kadar önemli ise, bunların söylenişindeki güçlülük de o kadar önemlidir. Dolayısıyla bu edebiyatta farklılık konularında değil, söyleyiştedir.

Divan geleneği içerisinde Arapça ve Farsça'dan alınma kelimeler ve teşbih unsurlarının yanı sıra, Türkçe'nin mecaz örgüsü de yer almıştır. Bugüne kadar rağbet görmüş, tezkirecilerin birinci sınıf edip olarak adlandırdıkları şairlerin eserleri, genellikle devrinin diline göre, sade ve anlaşılır bir dille yazmış oldukları şiirler, bu görüşümüzü ispatlar niteliktedir. Arapça ve Farsça kelimelerin Divan şiirindeki yeri meselesini irdeleyen Nurullah Ataç, "Fuzulî'nin gazellerini okurken, Bâkî'nin gazellerini okurken o Arapça, Farsça sözlerin altında Türkçe'nin tatlı sesini duymuyor musunuz?" demiştir. Divan şairleri, başarılarını Osmanlı Türkçesi'nin geçmiş tecrübelerine borçludurlar.

Birçok dilbilimci şiir dilini "dil içinde ayrı bir dil" olarak kabul etmiştir. Böyle kabul edilmesinin bir sebebi de şiir kelime istifidir, her kelime şiire giremez anlayışdır. Bu bakımdan Osmanlı Türkçesinin şiir dilini ayrı tutmak gerekir. Bu düşüncelerin yanı sıra, Divan şiirinde yerinde söz söyleme sanatı olan belâgatı da göz ardı edemeyiz. Seslerin anlama, anlamın seslere kazandırdıkları hususlar, belâgatın konusudur. Mesela, önceden kullanıldığı halde, zamanla terkedilmiş olan/arkaik Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelere şiirde yer verilmesi feshatta garâbet sayılmıştır. Şairlerin sözlerindeki fasihlik, beyân ve bedî konusundaki ustalık, onların sanatlarını değerlendiren birer ölçüttür. Bu bakımdan usta Divan şairleri, yaşayan Osmanlı Türkçesi ile şiirlerini yazmaya çalışmışlardır. Bu şiirlerle Osmanlı Türkçesi, Türklerin yarattığı kültür ve medeniyetin dili olmuştur.

Bu çerçeve ve ortamda ortaya çıkan Türki-i basit'in bir akım olması mümkün görünmemektedir. Çünkü edebiyat alanında edebî akım teriminin ne olduğunu-belli bir grubun belli ölçüler içerisinde belli

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

takipçilerini- düşünecek olursak, Türki-i basit'in özelliklerinin cevap vermediğini görürüz. Üstelik Edirneli Nazmî'nin divanında yer alan sade Türkçe ile yazılan şiirler, Divan edebiyatında ilk defa ortaya çıkmış manzûmeler değildir. Bu edebiyatın başlangıcından beri bazı şairlerin divanlarında az sayıda da, olsa var olan şiirlerdir. Bunları elimizin altında bulunan birkaç divanda göstermeye çalışalım. Mesela 15. yy. şairi Necâtî'nin²⁰ divanında bazı şiirler, sade ve terkipsizdir. Bu şiirlerin matla beyitleri şöyledir:

*Pâdişâhım boynu bağlı kulunam
Dile öldür dile sakla dile sat*

G.28/2

*Yüzüne gülse birkaç gün Necâtî sakın aldanma
Ki gerçekler inanmadı bu dünyanın yalanına*

G.522/7

*Dünyâyı bir yana kosalar bir yana seni
Bana seni gerek seni ey bî-vefâ seni*

.....

*Aşıklarun ne itdüğünü anlamağ için
Allah ideydi bir güzele mübtelâ seni*

G.595/1,4

Yine aynı yüzyıl şairi Karamanlı Aynî'nin²¹ divanındaki sade ve terkipsiz söyleyişler de şunlardır:

*Bağruma vurdu benün dâğını iy benli güzel²²
Boynuma dakdı saçun bâğını iy benli güzel*

G.315/1

*Gel görelüm cemâlünü sevdiceğüm ciği ciği
Gizlemeğil hilâlünü sevdiceğüm ciği ciği*

G.485/1

*Yakma beni firâk ile sevdiceğüm ciği ciği
Döğme beni çomak ile sevdiceğüm ciği ciği*

G.486/1

²⁰ Necâtî Beg Divanı, Haz.A.Nihat Tarlan,İstanbul 1963

²¹ Karamanlı Aynî ve Divanı,(Haz. Ahmet Mermer), Ankara1997

²² Divanda bu gazel gibi Türkçe kelimesi bol şiirler harekeli yazılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Yukarıda makalesini zikretmiş olduğumuz Nihal Atsız, Edirneli Nazmî ve Türki-i basit ile ilgili makalesinde teşbih unsurlarının da, yerli olduğundan bahsetmiştir. Bu söyleyişin, sadece Edirneli Nazmî'de olmadığını delili olarak şairin yaşadığı yere ve coğrafyaya olan tutkunluğunu ve coğrafyayla bütünleşmesini gösteren şiirler de yok değildir. Mesela, 16. yy. şairi Kütahyalı Rahîmî²³ bu görüşümüze iyi bir örnektir:

*Yâ İlahî ömr-i dünyâ olduğunca yaz u kış
Geçmiye mahbûb gibi çağı Kütahiyenün*

(Dibâce'den)

*Kara bahtın Karahisârun felek ağ eyledi
Tan mıdur gevher-nigîn olsa hisâr-ı Germiyan*
G.265/3

*Karacadağ kadardur dilde dâğ-ı nâr- hicrânun
Muhît-i eşkümün yanında güyâ Akdeniz bir dil*
G.176/3

*Cüllâba kondı Konyalu şîrîn sözünle hep
Viridi lebün halâveti helvâya hoş-revâc*
G.24/3

*Çürük endişe ey meh-rû dile Akşehrün elması
Bu câna zehr-i kâtildür lebünsüz Konya helvâsı*
K.9/1

Bunlardan ayrı, Germiyan Beyliğinin sınırları içerisinde bazı yerleşim merkezlerinin adları Rahîmî'nin divanında tevriyeli kullanılmıştır:

*Aydın oldı Tire dehr Akşehre döndi kâinât
Olalı sen meh bu gün menzil-gülzâr-ı Germiyan*
G.265/3

*Zilâm-ı zulmet içre kalmış idi şehr-i Mağnisa
Kudûmün Aydın itdi Tire bahtın mülk-i Sarhanun*
Mrb.8/VI-3

²³ Kütahyalı Rahîmî ve Divanı, (Haz. Ahmet Mermer), İstanbul 2004.

Bu örnekleri artırmak mümkündür. Bu tip şiirler, sadece bunlarda değil, daha başka Divan şairlerinde de görülür. Bu konuda Edirneli Nazmî'nin adının öne çıkması, bu Türkçe kelimesi bol ve terkipsiz şiirlerin başlığını koymas ve diğerlerine göre, bu şiirleri çok sayıda yazmış olmasına dayanmaktadır. Yine Aydınî Visâli'nin yukarıda sözünü ettiğimiz örnek şiiri ilk defa kendisi tarafından yazılmış değildir. Edirneli Nazmî'nin Mecmau'n-neza'ir'indeki kayda göre²⁴, Sabâyî²⁵ adlı şairin,

*Güzelim iki gözünçün göze göz kılma fiten
Gözüne göz dōyemez göz göre gamz itme inen*

matlalı gazeline Visâli,

*Gözlerümdür güzelüm gözünü cân ile seven
Göze göster gözünü gözden ırağ olma igen*

beytiyle başlayan nazîreyi yazmıştır. Aynı şiire Atâ²⁶,

*Gözleründür güzelüm göz göre kanuma giren
Göze göz gerçi ki gözlense ayân olmaz inen*

matlalı gazeli, Edirneli Nazmî de,

*Güzelüm gözlerini iki gözümse gözedem
Bana bin telh ile iki gözüne her göz idem*

beytiyle başlayan benzer gazeli yazmıştır.

Divan şiiri Türkçe'nin konuşma sentaksı üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bu edebiyatta mahallileşmeden söz etmek mahallî olmayan eserlerin varlığını kabul etmektir. Bu, Divan şiirinin gerçekliğine aykırıdır. Çünkü, Divan şiiri önce belirttiğimiz gibi, Türkçe'nin doğal sesi ve söyleyişi üzerine kurulmuştur. Başka dillerden alınıp, Türkçeleştirilen kelimelerden hareketle Divan şiirine farklı gözle bakmak ne ölçüde doğru olur? Divan edebiyatının dili Türkçedir. Divan şiirinde Türkçe her hali ve görüntüsü ile üst seviyede bir sanat dili kimliği kazanmıştır. Bu kimlikte Türk dili'nin atasözleri ve deyimlerinden halk söyleyişlerine, hece vezninden

²⁴ Edirneli Nazmî, a.g.t., s. 2113-2114.

²⁵ Sabâyî 15. yy şairidir. Bunun hakkında son bilgi için Bkz. M. Fatih Köksal, a.g.t., C. I, s. 258.

²⁶ 16. yy. da yaşamış Üsküplü Ata'dır. Bu şair hakkında bilgi için Bkz. M.Fatih Köksal, a.g.t., C.I, s.180.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

terkipsiz ve Türkçe kelimeler çizgiler halinde karşımıza çıkmaktadır. Bu, bir imparatorluk dilidir, merkezde de yerli ve mahallî olanlar yer alır. Tıpkı imparatorlukta Türk'ün yer alması gibi. Bunun için, Divan şiirinde yerleşme hareketinin geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Buna göre, Edebiyat tarihlerinde kaydedildiği gibi, mahallileşme akımı Nedim ile değil, 15. yy. şairi Necâti Bey ile başlatmak kanaatime göre daha doğrudur. Sadece Necâti değil, yine aynı asrın şairlerinden Tacizâde Cafer Çelebi'nin gayretlerini de göz ardı edemeyiz.

Türki-i basite örnek şiirlere, divan edebiyatında genellikle 15. ve 16. yy. larda yaşayan ikinci, üçüncü... derecedeki şairlerin divanlarında rastlanılmaktadır. Tezkirecilerin birinci sınıf şair saydıkları, mektep olmuş büyük şairlerin divanlarında bu tip şiirler bulunmasa da, onların, şiirlerindeki sadeliği halk söyleyişleriyle sağlamaya çalıştıkları bir gerçektir. Bu şairlerin şiirlerinde yer verdikleri halk söyleyişleri konuşma diline dayanmaktadır. Türkçe'nin konuşma dili ise, başlangıçtan günümüze dilin zenginleşip olgunlaştığı aslı kaynaktır. Bu sadelik ve Türkçe kelimelere sıkça yer vermenin bir başka sebebi de, Hayretî, Taşlıcalı Yahya Bey... gibi Rumeli kökenli olan Divan şairlerinin, dilde ve imajda sadeliğe daha çok ehemmiyet vermeleridir. Rumelili şairlerin bu özelliğine ve sade söyleyişlerine Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ adlı eserinde²⁷ bazı şairleri tanıtırken dikkat çekmiştir. Bütün bunların yanı sıra mahallileşme çizgisinde Halk edebiyatının Divan edebiyatına, Divan edebiyatının Halk edebiyatına etkileri göz ardı edilmemelidir²⁸. Bir de, bu şiir sanatında sıkça rastladığımız Tasavvuf düşüncesini eklememiz gerekmektedir.

Bu değerlendirmeler neticesinde, Aydınlı Visâli'nin ortaya çıkardığımız mecmûa ve diğer nazîre mecmûalarındaki mevcut şiirleri içerisinde başka şairlerde görüldüğü gibi, sade ve terkipsiz Türkçe ile yazılmış birkaç gazeli bulunduğu, diğer şiirleri ise

²⁷ Meredith Owens, *Meşâirü's-şuarâ* or Tezkere of Âşık Çelebi, London 1971, vr. 43a-43b (Üsküplü İshak Çelebi maddesi gibi).

²⁸ Mehmed Çavuşoğlu, "Divan Şiiri", *Türk Dili* (Türk Şiiri Özel Sayısı II), 415-417 (Temmuz-Eylül 1986), s. 8.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

yayımladığımız Türki-i-Basit ve Aydınli Visali'nin Şiirleri adlı eserdeki kayda göre Şeyhi, Ahmed Paşa, Karamanlı Nizami gibi şairlerin gazellerine nazire olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Aydınli Visali'nin, Türki-i basit'in temsilcisi olarak ele alınması uygun bir görüş olarak sayılmamaktadır.

Sade ve terkipsiz yazılmış şiirlerine Türki-i basit başlığını koyan ve diğer şairlere göre çok sayıda şiir yazan, hacimli bir divana sahip olan Edirneli Nazmi, bu konuda dikkat çekmektedir. Ancak, M. Fatih Köksal'ın²⁹ da dediği gibi, bu dikkat farklı görünme gayreti ile açıklanabilir. Edirneli Nazmi, sadece bu konuda değil, divan tertibinde, kullandığı aruz kalıpları gibi, özellikleriyle de diğer divan şairlerinden farklıdır. Bütün bu tespit ve görüşlerimiz bugünkü bilgilerimize dayanmaktadır. Bu tartışmaların arasında Tatalı Mahremi'den söz etmememizin sebebi, şairin, Aşık Çelebi'nin Meşairü's-şuarâ adlı eserinde bahsedilen "Basit-nâme"sinin ele geçmemesi sebebiyledir.

Sade ve terkipsiz yazılmış bütün şiirler, Divan şiiri gelişim çizgisi içerisinde birer edebî metin olarak elbette bir değere sahiptir. Aynı zamanda bu şiirler, Türkçe'nin mecaz örgüsünü göstermesi açısından değersiz sayılamazlar. Sadeliğe dayanan bu şiirleri biçim ve öz açısından iki düzeyde incelemek gerekir. Biz, burada Türki-i basitin ne olduğu ve ne olmadığı üzerinde durmaya çalıştık. Bu şiirlerin öz ve edebî değerlendirmesi/inceleme de, "Divan Şiirinde Mahalli Çizgiler" adlı bir başka araştırmamızda yer alacaktır.

Bütün bu tanıtımlar ve örneklemelerin sonucunda Türki-i basit'in bir Türkçecilik akımı, Arapça ve Farsçaya karşı bir tepki ve sanat hareketi olmayıp Divan şiirinin gelişme çizgisinde mahallileşmenin önemli bir yansıması/ayrı bir görüntüsü kanaatini taşımaktayım.

²⁹ M. Fatih Köksal, "Edirneli Nazmi'nin Yayımlanmamış Türki-i Basit Şiirleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde 2004(Bahar), s.68.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

KAYNAKÇA

- ANDREWS, Walter G., *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İstanbul 2000.
- ATSIZ, Nihal, "Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti", *Orhun Mecmûası*, İstanbul 1934, s.9-16.
- AVŞAR, Ziya, *Edirneli Nazmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Türkî-i Basît ve Gazeller Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri*, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1988.
- AVŞAR, Ziya, "Türkî-i Basît'i Yeniden Tartışmak" *Bilig*, 18/Yaz 2001, s.127-141.
- BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987.
- BANARLI, Nihad Sâmi, "Nasıl Aldatıyorlar", *Türkçenin Sırları*, İstanbul 1972.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, "Divan Şiiri", *Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı II)*, 415-417 (Temmuz-Eylül 1986)
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, "Batı Türkçesi'nin Doğuşu", *Uluslar arası Türk Dili Kongresi (26 Eylül-3 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.39-45.
- Fuzûlî, *Türkçe Divan*, (haz. Kenan Akyüz vd.) Ankara 1958.
- KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1973.
- Karamanlı Aynî ve Divanı, (Haz. Ahmet Mermer), Ankara 1997.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi, *Türk Dili*, İstanbul 1978.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970.
- KÖKSAL, M. Fatih, *Edirneli Nazmî-Mecma'ü'n-nezâir*, Hacettepe Üniv. Sos. Bil. Ens., (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2001.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Orijinal Bir Şair:Edirneli Nazmî ve Divan'ına Yeni Bakışlar", *Bilig*, 20/Kış 2002, s.101-122.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

-
- KÖKSAL, M. Fatih, "Edirneli Nazmî'nin Yayınlanmamış Türkî-i Basît Şiirleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde 2004(Bahar).
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1986.
- Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *Millî Edebiyat Cereyanını İlk Mübeşşirleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s.1-47.
- Kütahyalı Rahîmî ve Divanı, (haz. Ahmet Mermer), İstanbul 2004.
- LEVEND, Agah Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972.
- MAZIOĞLU, Hasibe, "Divan Edebiyatında Sadeleşme Akımı", *Türk Dili*, C.XIV (1964-1965), s. 607-612.
- Necâti Beg Divanı, (haz.A.Nihat Tarlan), İstanbul 1963.
- OWENS, Meredith, *Meşâirü's-suarâ or Tezkere of Âşık Çelebi*, London 1971.
- ÖZKAN, Mustafa, "Edirneli Nazmî ve Türkî-i Basît Hareketi", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 1997, S. 5, s.233-236.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Tarih Boyunca Türkçecilik Cereyanı", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976.
- YAVUZ, Kemal, "XIII.- XVI.asır Dil Yادigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1983, İstanbul (Timurtaş Armağanı).
- YETKİN, Suut Kemal, *Estetik*, İstanbul 1938.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*